ԵՒՐՈՊԱ

Լրագիր Քաղաքական

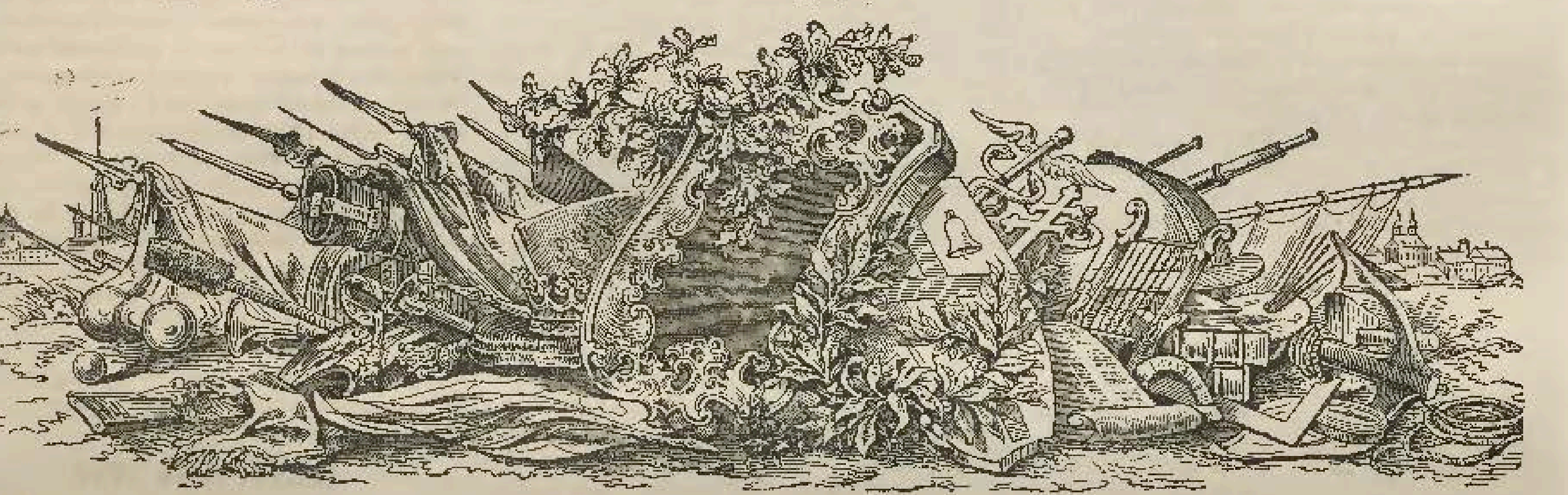

ԹԻՒ 45 — **13 (1) ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ** — **1854**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՒՍՏՐԻԱ. Պր. Ֆոն տէր Փֆորտէնի առաքելութիւնը. — Պրուսիոյ յայտագիրը. — Թագաժառանգ. — Օպերայի [illegible]. — Պատերազմի լուր. — Հեռագրական լուր.

ԳԵՐՄԱՆԻԱ. Պր. Սոյտէ. — Հաշտարարներուն համար օրէնք մը. Պրուսիոյ լուր.

ԻՍՊԱՆԻԱ. Ատենաժողովը կը բացուի.

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ. Գերեվարութիւնը կը վերնայ. — Նոր հրովարտակ. — Պարսից, Վրաստանի ու Եգիպտոսի լուր.

ՍԵՒԱՍՏՈՊՈԼԻՍԻ ՊԱՇԱՐՈՒՄ. Ցանկ [illegible] Ա[illegible] նոյ [illegible].

ՕՐԱԳՐԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.

ԲԵՐՈՍԵԱՆ. Այլասատիրութիւն.

ԱՒՍՏՐԻԱ

ՎԻԵՆՆԱ 13 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ.

ԽՆԴԻՐԸ Արեւելեան պատերազմին գրեթէ նոյն վիճակի մէջ մնացած է, այսպէս նաեւ մեծ տէրութեանց դեսպանական գործողութեանց մէջ դեռ փոփոխութիւն մը եղած չէ. ամէն բան իր առջի վիճակին մէջ մնացած է: Նոյն խօսք Պր. Ֆոն տէր Փֆորտէնի առաքելութեանը՝ որուն վրայ վերջին թերթերնուս մէջ խօսք բացատրութիւն գրած ենք, դեռ մթութեան մէջ է. Միայն Լոյտ Պոլիտիկ լրագրէն առնելով՝ ու լուրը կու տայ, թէ Պր. Ֆոն տէր Փֆորտէնի Վիէննա եկած ատենը ու մէկ բանս միայն հաստատուեր է, որն որ Պերլինի դաշնին ուղիղ ու պաշտօնական մէկն էր, որուն հաստատելովը Պրուսիան իր օգնութիւնն Աւստրիոյ տալ կը խոստանար. Պրուսիան յայտնեց նա էր որ Աւստրիա Ռուսի դէմ յարձակման չըսպասելով՝ որչափ որ աւստրիական զօրքը դեռ Ռուսի զօրաց հետ զարնուած չէ: Պուլ-Շաւենշթայնի կոմսն ասոր շատ չանդրադարձաւ, ինչու որ վիէննական կառավարութիւնը հիմակու հիմա Ռուսի դէմ պահած չէզոքութիւնը քակելու միտք չունի. բայց ուրիշ կողմանէ ալ համոզուած է, որ Ռուսը Դանուբեան իշխանութիւններուն վրայ ունեցած պաշտպանութիւնն այնպէս դիւրաւ ու իր կամքը ձեռքէն թող պիտի չտայ, ուստի եւ ինք նախ առաջին պիտ'որ ըսէ Աւստրիոյ հետ զօրանալու. եւ Աւստրիա ասոր արդէն շատոնց աղէկ պատրաստութիւն տեսած է: Այս պատճառաւ Պոլ կոմսը Պր. Ֆոն տէր Փֆորտէնի դիտողութեանը կը խոստանար, որ ինք նախ չյարձակիր: Բայց ասոր ներհակ Պրուսիոյ այն բաղձանքը կամ միտքը որ Աւստրիա արեւմտեան տէրութեանց հետ դաշինք մը չընէ, մեծ դժուարութեամբ մը լսեց: Այս կէտին վրայ հիմա ալ որ դեռ Վիէննայի ու Պերլինի մէջ պիտ'որ խօսուի: Ինչպէս անգլիական լրագիրները կը պատմեն, Լոնտոնի, Փարիզի ու Վիէննայի մէջ որոշեալ բարեկամութեան դաշինք մը ըլլալու է՝ ու անոր կնքելու ժամանակը մօտալուտ է: Պրուսիա նաեւ, որ նոյն երկու արեւմտեան տէրութիւնները միաբան յայտագիր մը գրեր Վիէննայի դաշնին հաղորդելու են որ,

եթէ կորսուած պաշտօնները չյանձնելու ըլլայ, Աւստրիա ինչ ընթացք պիտ'որ բռնէ. եւ համաձայն պատասխան ըրած են:

Նոյն Լոյտ կը հաստատէ թէ Պրուսիա Աւստրիոյ խոստացած ըլլայ՝ Ռուսաց կառավարութեան այն ծանօթ չորս պահանջմանցներուն ընդունելի ընել տալու, թէ որ Աւստրիա ու արեւմտեան տէրութիւնները, անոնցմէ դուրս կամ աւելի բան չպահանջեն: — Դեռ Պետրբուրգէն Պրուսիոյ գրած վերջին յայտագրին պատասխանն եկած չէ:

— Ստոյգ է թէ, որ Եւրոպայի ամէն կողմերը քիչ կամ շատ խոստովանութիւն պակասեցաւ, բոլորովին մայրաքաղաքիս մէջ ամենեւին չէր երեւցած. Սեպտեմբեր ամսոյն 10էն սկսեալ մէկ քանի դէպք մը պատահեցաւ, եւ այնպէս առաւել մինչեւ նոյն ամսոյն վերջերը. Հոկտեմբերի սկիզբն սկսաւ շատնալ, եւ Նոյեմբերի առջի օրերը նուազել, եւ հիմա որէ օր քիչնալու ու դադրելու վրայ է: Սեպտեմբերի 10էն մինչեւ ամսոյս 10ը՝ որ է բոլոր երկու ամսուան մէջ 4,252 հոգի հիւանդացեր, 2,039 հոգի առողջացեր, ու 1366 հոգի մեռեր եւ 847 հոգի կը դարմանուին, որոնց մեծ մասը, ինչպէս մինչեւ հիմա երեւցածներէն կը յուսացուի, առողջանալու վրայ են: Այս ծխոյ ցանկին նայելով՝ վերջէ վերջ օրուան մէջ 70 հոգի հիւանդացեր, 34 առողջացեր եւ միայն 28 մեռեր են, որն որ մայրաքաղաքիս 500,000 բնակչաց հետ համեմատելով՝ մեծ բան մը չհամարուիր: Աս ալ պէտք է խոստովանիլ, որ կառավարութիւնն ալ իրեն կողմանէ ամէն կարելի միջոցներն ի գործ դրաւ հիւանդութեան առջեւն առնելու: Բժշկաց դաս մասնաւորապէս մը գրուեցաւ՝ քաղքին առողջութեան վիճակը քննելու, հիւանդներուն շուտով օգնութեան հասնելու, եւ հիւանդութեան որչափ կարելի է դադրեցնելու: Քաղքին ամէն մէկ շրջանակներուն մէջ զինուորական պաշտօնեաներ մէկ կամ երկու բժիշկ գիշերները արթնուն պահելու եղբր, ամէն մէկ հասարակաց բժիշկներուն տանը պատուհանէն դուրս կարմիր ապակեայ կանթեղ մը կախուելու հրաման տրուեցաւ, որ բժշկի հարկաւորութիւն ունեցողներն երկայն ատեն բժիշկ չփնտռեն: Այսպէս նաեւ ամէն մէկ դեղատուն թաղերուն վրայ մէյմէկ կամ երկ'երկու ընտիր հաքիմ բոլոր գիշերը պատրաստ կը կենան, որ ուզողը կարող ըլլայ անյապաղ փարձել, եւ բժիշկ կամ քահանայ գտնել՝ ասանց ժամանակ կորսնցնելու: Նաեւ ասկէց ընկերութիւններ գոյացան, բարերարներէն առատ ժողվելով թէ կերակրով թէ դեղով եւ թէ զգեստով աղքատաց օգնութեան հասնելու: Շատ բարեգործաններ [illegible] բնակիչներուն ձրի դեղ տալու պատրաստ ըլլալնին՝ ինքնակամ հրատարակեցին:

— Հոկտեմբերի 28էն ու 29էն գիշերը ժամը 11ը 5 վայրկեան անցած՝ Կրայնէմաուի մէջ երկրաշարժ եղաւ. միայն երկու ցնցում եղաւ, որոնք մեծաւ մը չըրին եւ բնակչաց շատերն ալ չիմացան. Հինգշարթի եւ ուրբաթ օրուան գիշերը հոգւոյն բնութեան սքանչելիք մը տեսնուեցաւ. երկինքը մինչեւ լուսաբացը միշտ առաւ. երեկոյեան նիւթով լեցուած հիւսիս կողմ մը քանի մը վայրկեանի մէջ մեծ ճառագայթ մ'բռնաւ. պատկերի լուսաւոր միջոց մ'երկինք վրայ ան կէտը կը ցուցնէր՝ ուր որ հրադունդն իր լոյսը բանեցուց:

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԼՈՒՐ

Այս շաբթուան մէջ ալ Վիէննա այնպիսի կողմերէն հեռագրական լուր հասան, որոնք Սեւաստոպոլի քով պատերազմական դէպքերուն ժամանակագրական համառօտ պատմութիւնը տալէրնուն համար՝ կարեւոր կը համարինք հոտեղս յիշատակել:

1. Պերլին, 4 Նոյեմբերի: Մինչեւ Նոյեմբերի 1ին իրիկունը՝ Սեւաստոպոլի քով երեւելի դէպք մը չպատահեցաւ: Ռուսաց զօրքը Ինկէրմանի քով եղած կամուրջը փլուցին: Ըստով՝ այն տարածուած համբաւը, թէ Ռուսները նորէն Ցոպրաձա պիտ'որ մտնեն, սուտ կը յանդիմանուի: Կամուրջը առած ատենին Ռուսաց եւ Տաճկաց մէջ յառաջապահներու կռիւներ եղան, բայց երկու կողմանէ ալ կորուստը քիչ էր. վերջինները 40 մեռեալ թողուցին, ասոնցմէ ետեւնին մէյլէն 32 հոգի պատերազմի անկարող եղան: (Աս լուրը կու տայ Վիէննայի լրագիրը, որուն Ռուսաց դեսպանատան կողմանէ հաղորդուած կը համարուի.)

2. Օտեսա, 4 Նոյեմբերի. Սեւաստոպոլի քով մինչեւ Նոյեմբերի 2ը նշանաւոր դէպք մը պատահած չէ. բայց երկու կողմանէ ալ կրակը դադրեցուցած չեն:

Այս հեռագրական լուրը տալէն ետքը, մէկ քանի հին թուականով տրուած պաշտօնական թղթերն ալ հոս կու դնենք:

Քանկուկեր զօրավարը Սեւաստոպոլի առջեւէ բանակատեղէն Հոկտ. 18էն պատերազմի պաշտօնէին հետեւեալ ծանօթութիւնները կու տայ:

"Տէր սպարապետ.

Երէկ առտու անգղիական զօրաց հետ միաբանած կրակ սկսանք: Ամէն բան յաջող էր, բայց դժբախտութեամբ մարտկոցի մը մեծ վառօդատունը բանկիլը մեր յարձակումը քիչ մը չփոթեց: Ասոր աղդեցութիւնը մեծ էր, որովհետեւ նոյն կէտին վրայ մեր մարտկոցները ծածկուած էին: Թշնամին աս առիթը գործածելով՝ կրակը կրկնապատկեց, ու ես թէպէտ անտեղեակ զօրաց հրամանատար զօրավարին հետ միաբանելով՝ հարկաւոր սեպեցի կրակը դադրեցնել, որպէս զի նորոգութիւններն ընեմ ու նոր մարտկոցներով՝ որոնք անգղիական զօրաց մարտկոցներուն աւելի պիտի մօտենային, դէպ ի մեր ալ թէեւ յարձակման համարձակութիւնս կատարելագործեմ:

Ցայտնի է որ աս յապաղումն շատ ցաւալի է, բայց ինչ ընելու է, եւ ես ամէն հարկաւոր տրա-

մաղթութիւնը կ'ընեմ՝ որպէս զի որչափ որ կարելի է նէ՝ նոյն յապաղումը կարճնայ։ Անգղիները կարծուածէն աւելի կռւոյ դիմացան։ Քաղաքին արտաքին պատնէշը, որն որ իր ոճակին ընդարձակութեանը մէկ ուղիղ գծի մը մէջ առնուլ կրցածին չափ քաղաքնէն ծովակին մեծ թնդանօթներ առած շարած է՝ պատերազմին երկայն ատեն պիտի տայ։ Ըմերա 17ին մեր զօրքն ան բարձրաւանդակին առաւ քանեց՝ որն որ Կայմի պարիսպ (Bastion du mat) անուամբ յարձակման կէտին առջին կ'իյնայ։ Աս իրիկուն հոն 12 թնդանօթով մարտկոցի դիմակ մը (le masque d'une batterie) պիտի կանգնենք, եւ եթէ կարելի է նէ, երկրորդ մարտկոցի մ'ալ լեռնագամէջին վերի դին ալ թեւին վրայ։

Նոր յարձակումին աս պարագին դէմ կենդրոնացած է, զորն որ ինչպէս որ կը յուսամ՝ անգղիական մարտկոցներուն գործակցութեամբը՝ որոնք ձախ կողին դէմ պիտ'որ ուղղուին, շուտով մը անձնատուր պիտ'որ ընենք։

Միացեալ նաւատորմիղը երեկ առտու ժամը դէպ ի 10, ամրոցներուն արտաքին մարտկոցներուն դէմ յարձակեցաւ. բայց մինչեւ հիմա եղածը դեռ չիմացայ որ կարենամ յարձակման ելքին վրայ հաստատութեամբ տեղեկութիւն տալ։

Անգղիական մարտկոցները որչափ որ կարելի է նէ լաւագոյն վիճակի մը մէջ են, 9 հատ նոր հրասանդ ընդունեցան, որոնք մեծ օգնութիւն պիտ'որ ընեն. երէկ ամրոցներուն ձախ դին եղող աշտարակին մարտկոցներուն մէջ՝ մեծ պայթիւն մը պատահեցաւ, որն որ անտարակոյս ռուսներուն մեծ վնաս պատճառած պիտ'որ ըլլայ։ Ինէ՜ առնէ նոյն մարտկոցներն սկսան քիչ նետել, եւ աս առտու հոն կրակ տուող միայն 2 կամ 3 թնդանօթ կայ։ Ռուսական զօրաց վրայ ծուղակի լուր մը շրջիմ. անհնարին չենք կրնար մակաբերել որ նոյն զօրքը իր ան դիրքը փոխած ըլլայ, որն որ ունէր եւ որուն մէջ զօրանալ կը նայէր։

Վերեթէ Աէյնպորուէն ու Վառնայէն դարձած բոլոր ստանձնաւոր զօրքն ընդունեցայ. Սեբաստոպոլ իր պաշարմանը հասաւ, որով իմ հրամանատարութեանս տակի զօրքին ատենաւորաց կիսական վիճակը հինգ բաժին եղաւ։

Առողջութեան վիճակը շատ աղէկ է, ոգին ալ շատ բնաւոր է, եւ մենք ամէնքնիս ալ վստահութեամբ լեցուած ենք։

ՔԱՆՐՈԲԵՐ։

Լոնտրայի Թայմզ լրագիրը Քանրոպերին Հոկտեմբերի 22ին գրած մէկ ուրիշ պաշտօնագիրն ալ կը հրատարակէ, զորն որ նոր բան մը չպարունակելուն համար՝ զանց կ'առնունք։

Լիվերփուլի դուրսն ալ ամսոյն 4ին անգղիական լրագիրներուն՝ Օձեբեթփոլ ու Ռոտօլէֆին Կոստանդնուպոլսէն գրած հետեւեալ պաշտօնագիրը հրատարակեց։

«Կոստանդնուպոլիս, 28 Հոկտ. կէսօրէր։ — 26ին իրիկունը Պալաքլաւայէն եկող անգղիական բեռնակիր շոգենաւի մը նաւապետն լաւ մեծի մասին կը հաստատէ ան լուրերը՝ զորոնք որ աս առաւ փոստիական նաւ մը բերած էր, եւ որոնք որ անմիջապէս Մարսէյլի վրայէն Լոնտոն հաղորդուեցան։ Ռուսները 25ին Պալաքլաւայի չորս դին եղած ամրոցներուն վրայ յարձակեցան։ Կը կարծուի որ 30,000 հոգւոյ չափ կային, եւ յարձակումն անակնկալ էր։ Քաղաքները առանձնապէս յառաջ էին։ Ամենէն յառաջ Տաճիկներէն ու Սիպահիներէն ընդունեցան։ Տաճիկները փախան եւ թնդանօթները թողուցին. որոնք Ռուսներէն առնուեցան ու անոնց դէմ ուղղուեցան։ Բայց հակառակ Ծիւղներուն հաստատուն կեցան։ Ուրիշ գնդեր վրայ հասան ու Ռուսները առիթաւորութեամբ ետ քշուեցան, բայց երկու ամրոցներուն տիրեցին, որոնցմէ մեր զօրաց վրայ կրակ տալու սկսան։ Երեք անգղիական թեթեւաւորներէ ձիաւոր զօրաց գնդեր ռուսական մարտկոցներուն կրակին մէջն իյնալով՝ մեծ վնաս կրեցին։ Գաղղիացիք ալ պատերազմին մասնակից եղան եւ զօրանալի քաջութեամբ մը պատերազմեցան։ Երկրորդ օրը (26ին) Գաղղիացւոց դիրքը Սեբաստոպոլէն ու Պալաքլաւայէն 8000 Ռուսներէ յարձակում մը կրեց։ Գաղղիացիք թշնամին մեծ կորուստ մը ետ վանեցին։ Կը հաստատեն որ քաղքին մարտկոցներուն կրակը շատ տկար էր, եւ Պեսիկթաշէն եկող բանի մը վիրաւորուած պաշտօնակալներուն բանին համան կը կարծուի որ՝ Սեբաստոպոլ մինչեւ ... պիտ'որ առնըսի։ Գրեթէ ամենքն բոլոր լուրերը՝ որոնք Սեբաստոպոլի դէպքերուն վրայ եղողներէն կրցանք իմանալ։ Մեռեալներուն ու վիրաւորներուն անունները՝ պաշտօնական ծանուցման պահուած են։ — Ընտանիներուն մէջ մեծ զբաղմունք տիրած կ'երեւի։»

ՄՈՐՆԻՆԿ ՔՐՈՆԻՔԸԼ»

Անգղիական Շէլմնյուզմէնն աս պաշտօնագիրը հրատարակելէն ետքը՝ հետեւեալներն ալ աւելցնելով կ'ըսէ։ Աս լուրը՝ ինչպէս որ ամէն մարդ ինք իրմէ կը տեսնէ, քանի մը կէտերու մէջ մթութիւն ու խառնակութիւն մ'ունին։ Եղբայրած ամրոցներուն պահապաններուն զօրութեան վրայ խօսք մը չ'ըլլար։ Ռուսները Տաճկաց թնդանօթները կ'առնուն ու նոյները Տաճկաց դէմ կը դարձնեն. վիրաւորեալ կը փախչին, բայց երկու ամրոցներու տէր կը մնան։ Երկրորդ օրը կը յաղթուին, բայց երկու ամրոցներուն ինչ ըլլալուն վրայ պաշտօնագիրը բան մը չ'ըսեր։ Թէպէտեւ խօսքը Սեբաստոպոլի շատ անձկանքը ամփոփելութեամբը կը լմնցընէ, բայց աս Լորտ Ռակլանին աւելի ընդարձակ եւ ուղղակի տալու պաշտօնագրին հետագրական կարգադրութիւնը՝ միայն անգղիական հասարակութեան անձկալից հոգը կը շատցնէ, եւ կը խախտէ ան պայմանաւորութիւնը՝ որով որ մինչեւ հիմա ռուսական պաշտօնագիրներուն չէին հաւտար։

— Մոնիթէօրը մինչեւ ամսոյս 1ը հասնող լուրը հետեւեալ եղանակաւ կը գրէ։

«Սեբաստոպոլի պաշարմանն մասին փոփոխութիւն մինչեւ Նոյեմբերի 1 անընդհատ սեւեց։ Գաղղիացի պէտք զօրավարը նոր մարտկոցներուն գնդակոծութիւնը՝ քաղքին բարձր կողմին վրայ անմիջապէս շինուած եղող զօրանոցին ու պաշտօնակալներու բանակին ուղղեց, որովհետեւ առջեւի թնդանօթները պաշարման գործողութեանց մեծ վնաս կ'ընէին։ Հոկտեմբերի վերջի օրերը պաշարողները չէ թէ միայն թշնամւոյն հարուածներուն, անձրեւին ու ծարաւին հետ ալ կռուելու բռնադատուեցան։ Խանդութեան մէկ մասը պաշարուողներէն առնուլ բերել։ Խորքի հովտին քաղաքի հրամանատարներուն վրայ նոյնպէս փառաւորապէս ու նշանաւորապէս գրուեցան, եւ դաշտավայրին վրայ հետագիր մը հաստատուեցաւ. բանակին կրակը գիշեր ցերեկ վառ կը մնայ։

«Բանտարկեալ ռուսական զօրավարը Հոկտեմբերի 31ին Վառնայէն շատ գոհ կը ստանայ, զորն որ նաւատորմիղին մէկ մասը բերելու գացած էր։ Ուրիշ շատ նաւեր ալ մնացած Պօսֆորի գացին։ Լուր մ'ալ կայ որ 6000 գաղղիացի զօրք Պալաքլավա հասած է։

Որչափ որ դաշնակիցներուն յարձակման դիրքին մէջ նոր թնդանօթներ կը բերուէին՝ այնչափ ալ ռուս նաւատորմիղը քաղքին շրջապատներէն պարիսպներն ամրացնելու եւ զինաւորելու վրայ են, ու պատերազմին դաշտերը ալ երբեւ պաշարուած ամրոց մը չ'երեւար, հապա երկու պաշտպանողական ու յարձակողական ճակատ մը։»

Օտեսայէն նոյն լրագրին Հոկտեմբերի 31էն ասանկ կը գրեն։

«Ղրիմի պատերազմին մէջ մինչեւ 25ը երեւելի բան մը չպատահեցաւ։ Չեռնայայի երկու կողմի առանձնական պատերազմները երկու կողմն ալ կորուստ առանց եղեր մը մնացին։ Դաշնակիցները 26էն սկսած Լիփրանտիին 25ին կործանած ամրութիւնը շինելու վրայ են, ու Պալաքլավայի աջ դին Քամարայի քով նոր պատնէշ մը շինեցին։ Մենշիքով իշխանին գլխաւոր բանակատեղը դեռ Պաղչէ Սարայն է։ Ըն կարծիքը թէ՝ 25ին յարձակման յաջողութենէն ետեւ սաս թշնամւոյն վրայ պիտի քալէ սկսած է, ինչու որ հաստատուն է թէ քիչ մ'ատեն ալ դեռ պիտի սպասէ, որովհետեւ մինչեւ հիմա միայն 25,000 հոգի ընդունեցաւ, որով չկրնար յարձակողական պատերազմ սկսիլ։ Փոխեալ զօրավար 11երորդ առանձնաւորաց բաժնին հետ ու Լոնտոյ զօրավարը 5երորդ ձիաւորաց բաժնին հետ շատ ընթացքով Ղրիմ կը քալէ. աս գնդերը ինչպէս յառաջագոյն Լիփրանտիին, Փերեկոփ կը ժողվին, եւ աս օրերս 10,000 հոգւոց դէպ ի Պաղչէ Սարայ պիտի շարժին։ Այսպէս Մենշիքով Պաղչէ Սարայի մէջ միայն 40,000 հոգի կ'ունենայ, ու բաշխուած 30,000 մը Սեբաստոպոլ թողած է։»

Հասնելով Աուգսպուրկեան Լրագրին Հաստատութ ու Վառնայի մէջ Փարիզեան հրամանատարութեան տակ հետեւակային բանակ մը կազմուելուն վրայ մանր տեղեկութիւն տալէն ետքը, «Ասոնց խորքի մէջ կ'ըսէ, խօսքը ծովակին ամրոցի մը (Սեբաստոպոլի) յանձնապահպանութեան վրայ չէ, հապա աւելի Ռուսի զինուորական պատուոյն երաշխաւորութեան վրայ է, որն որ Սեբաստոպոլ անկման տարածած լուրը քիչ թշնամանուած չէր»։

Մինչեւ Նոյեմբերի 1 Սեբաստոպոլի առջեւ երեւելի բան մը չպատահեցաւ։ Հիմնական լուրերէն գատելով կ'երեւայ որ Կոստանդնուպոլիս եկող անգղիական գեսպանին պաշտօնագրին մէջ յայտնուած յոյսերը՝ նոյն ժամանակուան պաշարման գործերուն վիճակէն չեն առաջանար։ Գաղղիացիք, որոնք ձախ թեւը կը կազմեն՝ դեռ մինչեւ Ռուսաց առանձնապէս զօրքէն բռնուած դիրքերը չեն յառաջացած։ Իսկ թէ Անգղիացիք աջ թեւէն որչափ յառաջ գացած են՝ մինչեւ հիմա եկած լուրէն չիմացուիր։ Իրն աս էր, որ խրամատէն եւ շրջակայ կրակը լեցընող մարտկոցները, թէ որ առանց ուղղուած են, դեռ վնասուած չէին։ Բայց աւելի Լիփրանտիին փառաւոր յաղթութեամբ առած բանած դիրքէն՝ դաշնաւորաց աջ թեւը եւ կռնակը միշտ վտանգի մէջ է։ Աս ամէնը զգուշութիւն եւ զգուշացուցութիւն կը պահանջէ։ Հանգամանքներս ալ Մենշիքովին պատրաստ ընթացք մը կը սորվեցընեն։ Քանի որ անիկա զօրաց օգնութեան կը սպասէ՝ իր յուշն ան է, որ չէ թէ միայն իր կողմանէ որչափ ծանր մը չտայ՝ այլ կարելի եղածին չափ անկից զգուշանայ։ Աս կերպով ալ իր կողմանէ եղած յարձակողական ընթացք մ'ընդհանուր կռւոյ մը պիտի տանի, որ իր պաշտպանողական դիրքին մէջ աւելի շահու կրնայ ընել։ Վերջապէս տարուան եղանակին ալ եղթայն իրեն օգուտ է, որովհետեւ առաւելութեան եւ կերակրոյ կողմանէ դաշնաւորաց մեծ դժուարութիւններ պիտի ելլեն։ Խրիմի կլիմային դիրքին լայնութեան սաստկանէն պէտք չէ դատել։ Հարաւային արեւելեան դաշտ ի վերայ լեռանց շղթաներով հիւսիսային հովէն պաշտպանուած ըլլալով՝ բարեխառնութիւն մը կը վայելէ. Բայց հոն՝ միայն Պալաքլաւայի նաւահանգիստը կայ. իսկ Քերսոնի՝ հիւսիսային կողմէն խիստ օդերը արդէն Նոյեմբերի մէջերը ցուրտ հովեր, անձրեւ եւ ձեան բազմութիւն մը կը բերեն։ Աս ամէնը Մենշիքով իրեն նպաստաւոր հանգամանաց մէջ կը համրէ, եւ առոր երաշխաւոր են ան շրջահայեցութիւն եւ հանդարտութիւնը, որոնցմով խելքեան այսչափ ծանրութ վտանգի մ'առջեւն առաւ։

ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԼՈՒՐ

Վիեննա, 12 Նոյեմբերի։

Փարիզ, 10 Նոյեմբերի։ Քօնսթիթիւսիոնէլ լրագիրը Ֆրանքֆուրթէն աս լուրը կու տայ՝ թէ եկած շաբթուան մէջ Գերմանական դաշնակցութեան ժողովքը արեւելեան խնդրոյն վրայ պիտ'որ խօսի, եւ որոշում մը պիտ'որ տայ։ Տեղեակ եղողներն ասանկ կը համրեն, որ Պրուսի Աւստրիոյ հետ գրեթէ գլխաւոր կէտերուն մէջ միաբանած է, եւ այսպէս միացած գերմանական տէրութիւններուն միաբանութիւնը կը սպասուի։

— Կարծեաց Պերլինէն լուր կը տրուի, որ Ռուսաց կառավարութիւնը Պրուսի վերջին յայտարարութեան պատասխանը տուեր է։ Եւ որչափ որ կրնայ իրաւ սեպել համարուիլ, Ռուսաց կայսրը գիտէր է Վիեննայի ժողովքին պահանջած երաշխաւորութեանց կէտերն ընդունելու, եւ Աւստրիոյ հետ խաղաղութեան մէջ մնալու. եւ որպէս զի Աւստրիոյ ապահովութիւն մը տայ՝ Լեհաստանի սահմանէն ալ Ռուսաց զօրաց ետ քաշուելու հրաման պիտ'որ տրուի։

ԳԱՂՂԻԱ

ԷՆՏԷՓԱՆՏԱՆՍ ՊԷԼԺ լրագրին Փարիզի թղթակիցներէն մէկը Սուլէի[1] ինչպէս նշանաւոր Նոյեմբերի 1ին հետեւեալ տեղեկութիւնները կու տայ։ Վաշինկթոնի կառավարութեան Հիւսիսային Ամերիկայի Մադրիտի դեսպանին դէմ, եւ ի համերայն Սպանիոյ դէմն (որն որ Սուլէի հակառակորդն բռնած ընթացքը՝ ամէն դեսպանական անձերն նոյն իսկ Ամերիկացող քաղաքականութեան հակառակորդները՝ շատ զարմացուց։ Աս դէպքերը վրան որն որ, թէ որ գաղղիական կառավարութիւնը կատարեալ հաստատած ընելու չըլլայ, շատ մեծ շփոթութեանց պատճառ պիտ'որ ըլլայ՝ ձեզի հետեւեալ մանրամասն տեղեկութիւնները կը հաղորդեմ։ Պ. Սուլէ, Միացեալ տէրութեանց փոխանորդը, Հոկտեմբերի 24ին երեկոյութեան սրբ՝ Թղթատարութեան շոգենաւով մը Լոնտոնէն գալով Քալէ հասաւ։ Անմիջապէս ոստիկանութեան գործակալ մը փոխանորդ եղելով՝ անունն ու ինչ վիճակի մարդ ըլլալը հարցուց, եւ Պր. Սուլէն ըլլալն ստուգելէն ետքը՝ հրամանագիր մը հանեց ցուցուց, որն որ պատուէրներ կ'ընէր որ զինք Սուլէն անյապաղ Գաղղիայէն դուրս վռնտէ։ Պր. Սուլէ իրեն պաշտօնն ու Ամերիկայի քաղաքացի ըլլալն յառաջ բերաւ, բայց այս ամէնքն օգուտ մը չըներով՝ Տօվր ու անկից ալ ետքը Լոնտոն գործելու։ Նոյն օրը ժամանակին ալ ըլլալուն համար կարելի չըլլալով Ամերիկ...

[1] Աս դեսպանական անձը ծնընդեամբ Գաղղիացի է, ... Ամերիկա գացած ու հանրապետութեան քաղաքացի եղած ... ըլլալ Հասարակաց մէջ Սպանիոյ դեսպան եղած է. բայց ... ուղղակի ... հասարակապետական ... ըղձանքներուն պաշտպանութիւն՝ նոյն ... անհանգիստ ըլլալէն զատ քանի մը գեղերը ... Երկրին ... իրեն դէմ ելլելու ... եւ հաւանօրէն աս անձը Սպանիոյէն հեռացուցած ... ուստի որ Գաղղիայի վրայէն Նուրէն Սպանիա գալու կ'ուզէ, ինչպէս կը մտածուի՝ ... համար ... ետեւ ... թէ ... հասանելով կ'ըսէ որ Գաղղիայի մէջ ալ նոյն յուզմունքները կ'ուզէ ... ինչպէս տարի մը յառաջ ըրած էր։

կայի փարիզ կեցող գիտացանին ծանուցանել, որ Պր. Սուլէին խնդրած գլխուն գալիքը, Պր. Տրուէն ալ Լիլի կայսեր տուած հրամանագիրը նոյն գիտացանին հաղորդեց: Ամերիկայի գիտացանը բանականապէս այսպիսի գիտացանական տարեգրութեանց մէջ գետ չտեսած գիտցուածի մը վրայ տեղեկութիւն ուզեց: Բայց գաղղիական պաշտօնէին պատասխանը բովանդակ անորոշ էր. ան ապահովուած համբաւը մէջ բերաւ, թէ Պր. Սուլէ հասարակապետական կողմնակցութեան հետ հաղորդակցութեան մէջ է, եւ վերջապէս, որովհետեւ իր անխառնութիւնն ապացուցել մը տալ չէր կրնար, կայսերական հրամանագրին կրկնեց: Հասր վրայ Միացեալ նահանգաց գիտացանը մասցիր ընել տուաւ Պր. Տրուէն որ Լիլի, թէ գաղղիական կառավարութեան այսպիսի մէկ գործողութիւնը՝ Հիւսիսային Ամերիկացւոց վրայ ինչ ազդեցութիւն յառաջ պիտի բերէ: Աւելի զօր գաղղիական պաշտօնէին աս գիտցութիւնն ալ բրաւ, որ Պր. Սուլէ Լոնտոն երթալէն ետքը՝ չէ թէ միայն Լուդովիկոս-Նափոլէոնին իրեն եկած հրաւէրը մերժած է, հապա նաեւ Հիւսիսային Ամերիկայի քաղաքացիներուն Լոնտոնի մէջ ժողով գումարելէն ծագած անդամակցութիւններու յատուկ բերելով՝ պատճառեցած է որ նոյն ժողովն Օսթենտէ (Բելգիա) փոխադրուի: Ամերիկայի գիտացանը յառաջ քան աս չխոխոթեան լուրը ստանալը համար Ուաշինկթըն ամբողջապէս հանելը՝ պատշաճ սեպեց մնալ սոր վրայ կայսեր հետ խօսիլ: Արտաքին տարած որ կայսեր հետ խօսեցաւ, ու խոստանալով դէպի ի Ուաշինկթըն ամբողջական մը հանեց: Աս անհնարինութեան առանձին պարագաներուն վրայ՝ բնականապէս չեմ կրնար ձեզի լուր մը տալ, բայց կրնամ վճռել ապահովցընել որ Նափոլէոն չէ թէ միայն Պր. Սուլէին վռնտուելուն վրայ հաստատուն կեցաւ, հապա նաեւ Հիւսիսային Ամերիկայի նահանգաց նկատմամբ ունեցած ատեցութիւնը չծածկեց: Ամերիկայի գիտացանն աս գէպքս շատ վատթարաց կը համարի, եւ կը վախնայ որ Ամերիկայի մէջ գաղղիական կառավարութեան բանած ընթացքին համար՝ ընդհանուր զայրացում ու գրգռութիւն մը կ'ելլէ: Գիտացանը շատ բնական եւ քիչ գրգռուող բնութիւն ունեցող մարդ մըն է. այսու ամենայնիւ երէկ բարեկամներուն մէկուն պատմեր ըսեր է. «Բոնի ամենեւին զարմանալու բան մը պիտ'որ չըլլայ՝ եթէ այսուհետեւ յորս շարժուէ ետքն անցագիրներս ուզելու պատուէր ընդունելու ըլլամ»: Թէ որ մեզի մարթ ըլլայ՝ բերելու ըլլանք Լուդովիկոս Նափոլէոնին բնութեան նկարագիրը, ինչ իրեն ուեր ըլլալ ու իր խորամանկութիւնը, իրեն ամէն գործերուն վրայ դրոշմուած մեծ յառաջատեսութիւնը, աս առեն առաւել յայտնի կը տեսնենք թէ կայսրը դիտմամբ այսպիսի սղատնալից չխոթութեան մը պատճառ տուաւ: Եւ իրօք ալ, Գաղղիայի մէ հասարակ գոհուած փառնդաւոր դիւր մէջ Միացեալ նահանգաց դէմ նախ Պր. Սանտրեայն՝ Ամերիկայի Լոնտոնի կիւպ հաւուր հիւպատոս անուանուելուն համար գանգատելու խօսուեր ունի: Սոյնպ է, աս անուանուելը ոչինչ չացաւ, ի վերայ այսր ամենայնի Պր. Սանտրեպրեայցոյս եւ աւելի զարհուրի ելանական Լոնտոնի մէջ հասարակապետական յայտարարութիւններ հրատարակեց: Ամէն Լոնտոն գտնուող փախստականաց հետ ծանօթութիւն ունի, եւ գետ քիչ մը յառաջ Հելուեսական ուսկապետներուն ատենակ մը խրկած է: Ասկէ զատ 'ի Նոր Եորքի մէջ Գաղղիացի փախստականներ եւ ժողովուրդը՝ գաղղիական ծովային պաշտօնակալաց շատ գին տանելով եւ Մարսիլիական (Marseillaise) երգն երգելով մինչեւ անոնց պատուոյ հետեւնին գացած են: Վերջապէս ծանօթ պիտի'որ ըլլայ ձեզի որ Ն. Փրանկլինդրոս (Փիլատելֆիա) գաղղիական հիւպատոսը Պր. Տեյեան՝ տմպուած է իրմէ վեր տանելու մ'առջեւ ելլելու: Սոյնպ է, ասոր համար հասուցած էլոե, բայց Գաղղիայի կառավարութեան պաշտօնէին պէտք հատուցած չէ: Բայց ամենէն աւելի Հիւսիսային Ամերիկացւոց Երեւմանան Հրդկառանի (Միջին Ամերիկայի կղզիներուն) մէջ բանած գիրքերնին աս նկատմամբ մեծ ծանրակշռութիւն կու տայ: Ս. Դոմինիկոս (Սան Տոմինկօ) կղզւոյն մէջ կողմնակցութիւն մը կ'ուզէ կղզին Միացեալ նահանգաց հետ միացընել, եւ ասոնք ալ բնականապէս շատ յօժարութեամբ անոնց կ'օգնեն: Ասով Միացեալ նահանգաց Երեւմանան Հրդկառանի մէջ հաստատուն կէտ մը կ'ունենան: Իսկ Գաղղիայի կառավարութիւնն ալ կ'երեւայ թէ միօրը հաստատուն դրած է որ աս միաւորութիւնն ամենայն եղանակաւ խափանէ: Եւ գրեթէ բոլորովին ստոյգ է որ ծովապետ երկրորդ անգամ Պր. Հեանդին Ընթէկեան նաւականերէն հրամանատար անուանուելն՝ աս խնդրոյ հետ սերտին կապակցութիւն ունի, որուն՝ Պալթիկ ծովուն նաւատորմիղն մեծ մաս մըն ալ օգնութեան

պիտի'որ տրուի: Մեր կառավարութեան Միացեալ նահանգաց [illegible] [illegible] մէջ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ու [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] վրայ [illegible] [illegible] [illegible]:

— Փարիզ, Յունուարի: Ուրիշներ Փարիզի ու գրոհ գաւառներուն մէջ ըլլալ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] մէջ 601 հազարավոր պիտի'որ ըլլայ, բայց [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], որուն որ 1800 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] մէջ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] է որ, 10,000 [illegible] [illegible] [illegible], 1500 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], եւ 1000էն մինչեւ 10,000 հոգի [illegible] [illegible] համար 1000ին մէջ [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

Անմեան զօրացման փարիզի բանակին մէջ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] մէջ [illegible] [illegible] [illegible] 30,000 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

— Փարիզ, 8 Յունուարի: Ուրիշներ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Պր. Սուլէին Լոնտոն [illegible] Պր. Սուլէ [illegible] Գաղղիայի մէջ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] որ Պր. Սուլէ Գաղղիայի համար [illegible] [illegible] մը կը համարուի:

ՍՊԱՆԻԱ

ՄԱՏՐԻՏԷՆ [illegible] [illegible] [illegible] 8 [illegible]:

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍԷՆ կը գրեն որ [illegible]:

«Նոյն մեծափառ [illegible]:

— Խոստացեալ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 40 [illegible]

Մաւստաֆան եւ մէկ Աղաքացի մը, որոնց հետ հաւուց բանուած էր, մեռցուցեր է, եւ իրենց ընկերներէն երեք հոգի ալ կենդանի ձեռք ձգեր է: Լեւազակապետներուն կտրուած գլուխները Ասիայի մէջ հրապարակաւ ցցերու վրայ անկուեցան:

— Աթենայէն Հոկտ. 28էն կը ծանուցանեն որ՝ կէս մը Ֆռանկի կէս մ'ալ Գանտըրի կողմէրէն գէպ ի ասճկական նաւահանգիստները քաղաք տանիկ զօրքը Հոկտ. 24ին սկսաւ Պալճըքի մէջ ձիւոնները նաւ հանել. Խորի կրկնուր զօրքը ամէնը մէկտեղ 25,000 հոգի պիտ'որ ըլլայ: Աս ատենս մէջ Գաղղիացին ալ նոր զօրք կը սպասէ, որոնց համար կ'ըսուի թէ Տրապիզոն պիտ'որ երթեն, ուր որ գունդ մը պիտի կազմեն Շամիլին գործողութեանցը մասնակից ըլլալու համար:

— Լոնտէն եկած լուրն ալ կը ծանուցանեն որ՝ Ներքին գործոց պաշտօնատանը փոփոխութեան խորհուրդին համաձայն՝ Կղզայի պաշտօնատէրներուն հրամանագիր մը խառեր է, որով նոյն եւ ուրիշ քաղաքներուն սահմանութեան մեծերը կը յորդորուին որ գինուորական կառավարութեան գործողութեանց մէջ, այսինքն հասարակաց կարգաւորութեան, ու բարեկարգութեան պրգելքները վերցնելու մէջ՝ միշտ կայսերական ուսուցական հրամանատարին հետ միաբանութեամբ գործեն: Հիմա խօսք մ'եկրած է թէ շատ չանցնիր արքունի հրովարտակ մը պիտի տրուի, որով իշխանութեանց մէջ (յուճաց) փոխելուս ինչքն ու սատարսանքը նոյն երկրին սեպուհութեան գանձին պիտ'որ տանուին: Աստ պատճառ կը բերուի, որ այն եկեղեցական ընչից մասերէնը իրենց սկզբնական փոխանակին համաձայն չեն գործածուիր եղեր, եւ մանաւանդ յունական ազատութեան մեծ վասնով օգնութիւն տալէն զատ՝ նաեւ ռուսական բանակին համար ալ ստա փնտռնը կազմելու կը ծախսուին եղեր: Կը կարծուի որ ասոր համար արքունի կառավարութիւնը Կոստանդնուպոլսոյ յոյն պատրիարքին հաւանութիւնը պիտի խնդրէ: Ասով սեպուհութեան գանձը շատ բան կը ստանայ. կ'ըսեն, որովհետեւ նոյն մենաստանց միայն Մոլդաւիայի մէջ ամէն տարի 300,000 ոսկի (տուգանք) է: Կ'երեւայ թէ մտքերնին ան է որ ասով ձեռք բերուած գումարը՝ իշխանութեանց մէջ գինուորական զօրութիւնը շատցընելու գործածեն:

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆՔ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ցանկե՞սս ՍԷՆԹ Ըանդ պաշտօնէից

ՍԷՆԹ Ըանդ ազգապետութեան ամենէն ալ պատմութեան ուսանող տրուեցաւ: Ըպագայ ժամանակին աս զօրավարին քաղաքային կեանքն ու նկարագրին վրայ ինչպիսի դատաստան ալ որ կայէ, ասոր չէկրնար ուրանալու, որ իրեն մեծ փառք մը կը մնայ, այսինքն՝ իր գիւցազնական ու աւելի եւս քրիստոնէական մահը:

Պր. Լերոսո ՍԷՆԹ Ըանդ ծնաւ փարիզ, 1796ին[1], ու Գաղղիայի վերանորոգութեան (restauration) ատեն իր գինուորական ասպարէզը մտաւ: 1816ին Դեկտեմբերի 16ին անձնապահ զօրաց մէջ մտաւ, ու քիչ մ'ետքը սարքին անցագաշի պաշտօն առնելով՝ Զանազան գնդերու մէջ նոյն պաշտօնը յառաջ տարաւ ու իր երիտասարդական քաջութիւնը շատ գովութիւն գտաւ: Սակայն Լերոսո ՍԷՆԹ Ըանդ ատ ժամանակ մը իր գինուորական ասպարէզէն ետ քաշուելով՝ սկսաւ առեւտրական կեանք մը վարել մինչեւ 1831, Փետրուարի 22, որ տարին իր հին ասպարէն սեղտացոցհի ասպաձանջը տանձնար զօրաց 64երորդ գունդը մտաւ: Աս բայէէս թէպէ մ'առաւ իր յառաջացումութիւնը, 20 տարուան միջոցի մէջ գինուորական կարգի ամէն մէկ աստիճանն անցաւ: 1831ին վերին պաշտօնակալ եղաւ, 1836ին Ալճերիի օտար գնդին մէջ մտաւ, 1837ին, Օգոստոսի 25ին հարիւրապետ եղաւ: Քանի մ'ամիս ետքը, Նոյեմբերի 11ին պատուոյ լէգէոնին նշանն առաւ՝ իրբեւ իր ծառայութեանցը վարձք: Նոյն օրէն Ափրիկէի ամէն պատերազմներուն մէջ իր անունը կը հնչէր: 1840ին, Օգոստոսի 23ին թեթեւ տանձնաւորաց 18երորդ գնդին, ու 1841ին Մարտի 25ին Զուաւ գնդին գասապետ գրուեցաւ, եւ Օգոստոսի 17ին պատուոյ լէգէոնի պաշտօնակալի խաչն ընդունեցաւ: Շուրջ տարի մ'ետքը տանձնաւոր զօրաց 33երորդ գնդին մէջ գնդապետի տեղակալ եղաւ, 1844ին Հոկտեմբերի 2ին գնդապետութեան աստիճանն առաւ ստանձնաւոր զօրաց 32երորդ գնդին մէջ, ու 1847ին Նոյեմբերի 3ին բանակի սպարապետ անուանեցաւ:

ՍԷՆԹ Ըանդ 1839ին Ապտ-էլ-Գատերին արքունականութիւնը զսպելու շատ օգնեց, այն որ Գաղ-

[1] Ուրիշները 1801ին կը գնեն:

զինքի շատ արիւն արժեց։ Գիւծոյ ազգարարութը, որ աղէկ մարդ կը ճանչնար, զինքն Ափրիկէի բանտերին պաշտօնակալացը դրուեցու գրաւ քովը իր բարեկամաց Հանաշխանութը, որոնք անոր մեծամեծներին, անմիջապէս Թիւնի ու բարեկարգութիւններ մը կը գործէին։ — 1850ին Յունուարի 21ին Կոստանդնուպոլսի բաժնին Հրամանատար կոչուեցաւ, ու որ մեծ աշխատութեամբ զինուորական կարգն ու կրթութիւնը բարձր աստիճանի մը հանելով՝ Փարիզեան արշաւանաց ձեռք զարկաւ։ Ու երկրորդ արշաւանաց մէջ ցուցուցած քաջութեանը համար 1851ին Յուլիսի 10ին զօրաբաժնի զօրավար անուանեցաւ։ Նոյն ամսոյն 26ին Փարիզի բանակին երկրորդ բաժնին հրամանատարութիւնն ալ իրեն յանձնուեցաւ։ Նոյեմբերին 26ին պատերազմի խորհրդեան մէջ պատերազմի պաշտօնեայ ընտրուեցաւ։ Դիւր կենդանի է իր ատրաբարութիւնն ու հրամայողներուն զօրաց սրտին վրայ ըրած ազդեցութիւնը։ Գեներալներին Հին դեպքերու ժամանակ զգալի վճռական մը մէջ ձեռք եղեր Աւնոյ․ նոյն ատենը Գաղղիոյ մէջ տիրող ընդհանուր շարժումն ալ պատերազմի պաշտօնեայ ըլլալուն մեծ ձեռքն հաստատութիւնն ալ վրան առաւ։

Սէ՛ պաշտօնէից ըլլալը, յաղթող ու մեծագործ պատերազմական մարդը մեծ համբաւ ստացաւ․ իր պաշտօնին ազդէ գործերովը, որոնք իրեն ընծայած համակրանքն ու գործունէութեանը մ․ք․ կ․ հաստատութիւն էին։ Յայտնի է որ Աւնոյի Սէնթ Արնո ազգապետն իր ընկերացը վերջին բնաշաւ։ Հրամանատարն աւելի մեծ տաղանդ իր պաշտօնին հետ քաջութեան մը ունէր։ Ու երբ Իերեր (Hières) անցուած ժամանակը իր ամբողջ առողջութիւնը համար չոր քաղցած էր, բայց աւելի հոգւոյ առողջութիւն գտաւ հոն։

Պեմեռն անձնայուզեաննւն դուրս առաջնորդով Արեւելքի հասարակաց գործքերու տեսութ իրը զինքը, ամենուն իր քրիստոնէական ազատողոյ ալ գիտութիւն մը ըրնէլով։ Արեւելեան բանակին հրամանատար անուանուելով՝ իր առէլ խորհրդարանին իր զինուորույս հոգիներ եղան, որոնք յայտնի է իր երկրի մէկ կռուեալ բազմութեան ղրած երկու նամակներուն, զօրքը յղուած 42երորդ երգովն մէջ արդէն հրատարակուած էր։

Իր Երկր Նուաճողներու մէջ մեծ զարմանալի կը տեսնուէին ողջակէզ զղջաժողերեր, որոնք քաջառաքինութիւնն աւելի ապահովն մը կը բարձրացնէին, ու զրիստոնէից զօրաւոր Հղելիորօ մեծ անուան արժանի կ՚ընէն։

Պեմեռն Աւնոյին նոյն խոլ իր Հիւանդութեան վերջին մէջ յանձնուած զինուորական պաշտօնը կատարելով փոխել վրայ պայմէ կը դրէ ծառայից ալ էջեր։

"Օ՜ծնուորական պատուոյ պաշտօնոյն ու փառաց ուղղ մոյն հիւանդ մեզ պաշտօնին ըլլան իր բարոյական արդիւնքներէն բնական անուներ, որոնց մէջ ողջոյն ինքնութեան․ եւ ասոր համար միայն պաշտօն պատերազմի, բանակ մեզ պաշտօնը մը մէջ է որ նոյն դիւրով իրմէ բաց հոգս ալ մանկավ դրանը, երբեն զինուոր մեզ նոր կրօնքին իմն ունին պատուոյ ու փառաց սիրոյ զգածումներուն մեծամեծ մը պէտք։

Ղեկոյն կրքով Նահանգներու մեզ յայտնի կը յուզմէն որ ազգայնականն հոգւոյն առաջնորդող զգուշութիւնները տեսելի չէին, այլ ուներ իրեն հոգւոյն խիստ ցին հանդիսարկայ կրօնական զգածմունքներում ու մարտնչելով եւ Տրիտնացուին անոր նշանաւոր մը քրիստոնէական յայտ, որուն նշանը պատմութեան մէջ փառքը դժուարին է։

Նոյն խոլ Սուրբներ կը զգայէ նոյն կրօնական զգածմունքներուն, որոնք մինչեւ վերջն իր ողջոյն յուղդը մէջ ազդարարելով կը զօրացընէին։

Արշարաբեսը Սեպտեմբերի 26ին, Զոնիուզոյէն նամակ գրելով՝ խնդրոյ պատերազմի պաշտօնէն՝ թէ իրեն անկողին եղած է բանակին հրամանատարութիւնը վարել, եւ թէ "զրատուոյ ու խղճի պարտք կը սեպէ նոյն հրամանատարութիւնը Գոնրոպէր զօրավարին ձեռքը տալ"։ Արշարաբեսը Սեպտեմբերի 28ին, իր վերջին հրաժեշտը տալու արեւելեան բանակին՝ հետեւեալ յայտարարութեամբ, որմէ կը տեսնուի իր սրտին հանդարտութիւնը մահուան առջեւ։

Օ՜ծնուորք։

"Անխափանութիւնը կը ստիպէ ձեր գլխէն ձեր առջեւը բացուած փառաւոր Ճամբուն մէջ ձեզի առաջնորդելու եւ յաղթ սանձեր ու հաւատութիւն։ Յաղթանակով դէմ Հիւանդութեան մը, որուն հետ պարապ տեղ կռուեցայ, պէտք է որ կատարեմ այս անհրաժեշտ պարտքս՝ զորն որ պարագաները վրաս կը դնեն, որմէնքն խորով հրամանատարութեան, որուն ծանրութիւնը չէնքերեր ինծի տանիլ ընդ մէջս կարենցուցած առողջութեանս։

Օ՛ծնուորք. գուք ինծի կուփէկից պէտ՛որ ըլլաք, որովհետեւ վրաս հասնող դժբախտութիւնը անչափ ու անհրաժեշտ է, եւ գուցէ նաեւ նմանը չունի։

Հրամանատարութիւնը կը յանձնեմ՝ Քանրոպէր զօրավարին զօրագլուխին, որուն՝ թէ աս զօրաց եւ թէ ուրիշ մեծամեծ շահերու նկատմամբ ունեցած նախատես հմտութեանը համար, մեծագոյն կայսրը հարկաւոր եղած իշխանութիւնները տուած է, գաղտնակալ մը, որն որ աւելի աղէկ է։ Իմ յաւելու կը մխիթարէ Գաղղիոյ իրեն յանձնած դրօշը աստեղ աղէկ ձեռք մը յանձնելս։

Նոյն ընդհանուր պաշտպանողին ձեր յաղթութիւնն ու փառահեղութիւնը ցուցցինք, որուն զինուորական փառաւոր բնիկ անը ու մեծամեծ ծառայութիւնները թէ Հայրենեաց ու թէ բանակի մէջ գովելի անուն ըրին։ Իր պէտի չարունակէ Ալմայի յաղթութիւնն ու պէտք Սեւաստոպոլ խոնարհելու գեղեցիկ բախտը պէտ՛որ ունենայ, որուն ես կը բաղձայի ու իրեն կը նախանձիմ։

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՄԱՆՐԱՎՈՒՐՔ

Մետաքսագործութ։ Յօրինէ մը վեր Փիէմոնթի մէջ փորձ կ՚ըլլայ նոր շերամ կամ՝ մետաքսի որդ յառաջ բերելու, որուն բնագաւառն է Չինաստան, ու կերակուրն է տզկենույ (ricin, րիսէն – ...ձէթ) տերեւը[1]։ Աս նոր տեսակ մետաքսի որդին անունն է Սինթիայի շերամ[2]։ Փիէմոնթի մէջ աս փորձին աղէկ ելք ունեցած ըլլալը հաւաստի կը կրեն։ Պր․ Կինեմենաֆօ Կրիգէրի։ Աս մարդը ձմերս իր երկրորդ փորձը գլուխ տարաւ, որն որ ալ ամէն կողմ ընթացք չափ աղէկ յաջողեցաւ, հազիւ նաեւ անանկ տեսութիւններու եւ գիտելիս պատմելու եղաւ, որոնք աւելի նաեւ մետաքսագործութեան մէջ հիմնական յեղափոխութիւն, կամ՝ որ նոյն է՝ փոփոխութիւն մը պիտ՛որ պատճառեն։ Պր․ Կրիգէրի իր աս երկրորդ փորձը յուրիին քիմիական կամ՝ բնալուծական գործանոցի պարտէզին մէջ ըրաւ, ուր յառաջ եկած բոժոժները (...) հասարակ մետաքսի որդերու բոժոժներէն մեծ, դեղեցիկ ու աւելի ձեւաւոր էին, ու նոյն խոլ կոլկաթայի ու Մալթայի բոժոժներն ալ գերազանցեցին։ Մետաքսն ալ աւելի բարակ ու ուսանգալի է, անանկ որ Հինտի մը մետաքսագործութեան կերպով պէտք ենք ըսել թէ Պիեմոնթի որդերուն մէկէն ու բոլորին յառաջ է մէջին խոզուկի օգտակար է, որոնց կլլան։ Ամենէն աւելի անոր համար շահաւէտ է աս գիւտը, որովհետեւ Սինթիան շերամն անանկ փափկակեր չէ, ինչպէս են մինչեւ հիմակ ծանօթ եղող մետաքսի որդերուն տեսակները, հապա ուսենեղ (... ...) ու հաշտի (...) տերեւներով ալ շատ աղէկ կը սնանի կ՚աճի, եւ անանկ բոժոժ ու մետաքս կու տայ, որոնք իրեն բուն ուտելիքն եղող տզենոյ տերեւներէն յառաջ եկած բոժոժներէն ու մետաքսէն ամենեւին չեն տարբերիր։ Պր․ Կրիգէրի իր աս գործքին մէջ, ինչպէս Փիէմոնթի ... կը զրուցէ, օգնութեան ունէր Մարթինո Այնմանիի երեւելի մետաքսագործ կամսուհին ու Փրանկիսկոս Քանկա բնագէտները։

Աս մեծ օգուտներու յոյս տուող գիւտին մեծ ժամանակութիւն կու տայ, ինչպէս Եւրոպայի ընդհանուր ...ին կ՚ըսէ, աղէկ նաւող շահաւէտութիւն բանեցող ուրիշ գիւտ մ՚ալ, որն որ է եղեկտրական-կոլուանեան հոսանքի օգնութեամբ մետաքս քանել, ասոր գտիչն եղաւ Պոնելլի ապաթօր։ Թուրինի մէջ անանուն ընկերութիւն մ՚եղաւ մետաքսի եղեկտրական գատասխանը (Ելեքթրա) շինելու եւ մեծ գործանոց մը բացաւ։ Շարունակ առատ ընդհանրութեան ու մեծ յաջողութեամբ մեծամեծ գատասխաններ կը շինուին, որոնք ծառայեցրանները եւ կերպարաններու նկատմամբ Եւրոպայի մէջ ամենէն

[1] Քանի մը լսողներ տզենւոյ տերեւ ըսելով ուղ բրինձի անցքին տերեւն կ՚ըսէ, բայց սխալ ... է։

[2] Լա․ Bombyx Cynthia․ Կինթեան (Cynthus) Դելոսի կղզւոյն վրայ բարձր լեռ մըն է, ուր ծնած են Ապողոն ու Դիանա։ Հին, եւ աս վերջի դիցը նոյն լերան անունէն Կինթեան (Cynthia) մականունը առած է, ու անկէ ալ Հիմակ աս որդին նոյն մականունը կը կրէ։

երեւելի եղող գաղափարներ մէյ մէկ հատ բերեն փորձ պէտ՛որ խաւրուին։

Լիփ՝ երեւելի Թըբեն ... յանձնարարութիւն ընդունած է Սինի փոխարքայութեան սենեկէն որոշուած երկու գատասխաններու չինուելեան համար Հարկաւոր եղող կազմածները պատրաստելու։ Աս նոր մեքենաներուն վրայ պիտ՛որ տեսնուին մը, Գոնելլիին բրած նոր կարգաւորութիւնները ու գիւտերը։ Անգլիայէն ալ բարդ գործելու համար մեքենական գատասխան մը պատրաստած են, որուն վրայ նմանապէս եղեկտրական-կոլուանեան զօրութիւնը պիտի գործէ։

— Թուրինէն կը ծանուցանեն որ երկայն ատեններէ վեր եղեկտրական զօրութեան վրայ զբաղող պաշտօնատար մը, նոր սկզբանց վրայ հաստատուած եղեկտրական հեռագրութիւն մը գտած ըլլայ, որն որ մի եւ նոյն ատեն թէ հեռագրին թելին եղած տեղը, թէ հասած տեղն եւ թէ նոյն երկու ծայրերուն մէջ եղած որոշ տեղեր՝ եղեկտրական շարժութեամբ լուրը հասարակ տպագրութեան գրերով եւ կամ ուրիշ կամայական նշաններով՝ տպագրական յստակութեամբ դրոշմելով կ՚ինծայէ։ Հաշիւ ընծայելու կենէք բաղկացած լուր մը, մէկ րոպէէն քիչ ժամանակուան մէջ աս կերպով տպագրուելով կը հաղորդուի եղեր։ Սոյ բանիս յառաջկայքներու նշանները հիմակ արդէն Փիէմոնթի տէրութեան հեռագրական գծերուն կառավարին ձեռքն են։

Աշխարհագրական։ Ինկլթիրանաւապետը, որն որ անգղիական կառավարութեան փէ... կոչուած շոգենաւուն վրայ Արեգակնայ ու Ամերիկայի ցամաք երկրին միջեւերը բեւեռական ծով մտնելու անցք կը փընտռէր, աս տարուան Յուլիսի 9ին Զորս կղզեաց ծայր (Four-island-point, Ֆօր-այլէնտ-փոյնթ) կոչուած տեղէն Անգլիայի ծովակալութեան լուր տուաւ։ Նաւապետը նախ Ֆանխենկլինի գաղթականութիւնները գացեր է։ Մելվիլլիիղնիի քով քարացած անտառ մը գտեր է, ծովէն երեսէն 1084 ոտնաչափ բարձրութեամբ։ Ծառերն ալ աղաչարդի փոխուելու վիճակի մէջ կը գտնուին եղեր։ Բոլոր ծառերուն տեսակները ըերմ՝ օպարաժնի կամ կլիմայի կը վերաբերին, ինչպէս են կաղնի, հաւամրգի ու փայլի շոճ։ Քանի մը ծառեր անուխ եղած էն։ Նաեւ սաթի (...) կտոր մ՚ալ գտնուեր է։ Թիւթենպէնք-Յուլյոնթի քով Ինկլթիրա ամենէն հին կամ նախնական անուխ գտեր է, որն որ ծովին մակերեւոյթէն ամենէն բարձր ժամանակին նայելով՝ ջրին երեսէն հինգ ոտք բարձրութեամբ հորիզոնական գիծ մ՚ունի։ Ասոր վրայ երկու ուրիշ շարքեր կան, որոնցմէ չարք մը սեւ հող ու շարք մը խիճ կամ խոշոր աւազ, որոնք կենսոն գիւտի մէկզի անուելը։ Հարստապարտէնա նաւապետը կը կարծէ որ աս անուխը շոգենաւերու համար խիստ աղէկ կը ծառայէ։

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱՆՔ

Աշխատասէրութիւն։

Իմ որերս հերա՛ ՚ւ անդուլ
Արդէ մեզ ինչն աշխարհ.
Եղծ պէհ՝ է ասուն
Որ հոգեր չլլան։

Գործին է մեզի բաժին
Հոն աղբիւր մարդկային։
Անոնց մէկ քրտնաջով բնէ․
Մեծ մարդ Թէր երկուքը։

Վաստակն եւ աշխարհ ծաղ
Մարդ ու հող կը դրտնէ։
Գաստակ կեանքն ու քնէած
Է իրքեւ կես մեռած։

Գործոց մէջ թէ ծերնաս,
Մեռ որէ մը փոխնոր.
Զանդն անխոնջ կու ուայ փարձ
Երաթէ կեանք փոխատարած։

ՎԻԵՆՆԱՅԻ ԴՐԱՄԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԸՆԹԱՑՔԸ

1851 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ	7 (26)	8 (27)	9 (28)	10 (29)	11 (30)	13 (1)			
Ընդհանուր 100 Հոլանտ. Փի. արծ. Ֆիոր.	—	—	102	102	102	—	2 ամիս	տեսու.	ետքը
Աւկսպուրկ 100 րնդ. աղէկ Ֆիոր.	124	124	124	121½	125	125½	½	"	"
Ֆրանֆորդ 300 Գուլտէն. լիրա	—	—		—	—	—	2	"	"
Լոնտոն 1 փոլտ ստերլինկ	11.56	11.53	11.56	11.55	11.53	12.2	3	"	"
Համպուրկ 100 մարք պանգոյ	90	90½	90½	91½	91	91	2	"	"
Մարսիլիա 300 Ֆրանք		—	—	—	—	144	2	"	"
Միլան 300 աւստրիական լիրա	121½	121½	121½	121½	121¼	122½	2	"	"
Փարիզ 300 Ֆրանք	146	143	143	143½	144	145½	2	"	"
Պոլիս ... 120 Ֆի.	122½	123	123	123½	123¼	124½	3	"	"
Կ. Պոլիս, 1 ... Ֆիոր.	...	—	—	...	—	288	31 օր	"	"
Պուքրէշ	224	224	224	223	223	223	31	"	"
Ոսկիներու | Ոսկիի	27½	27½	27½	28	28	28½			
(ագիօ) | Արծաթի	24½	24	24½	24½	24½	28			